

DEBIUTY NAUKOWE

Beata Radziwonowicz

Białystok

Imiona chrześcijańskie w *Kronice Bychowca*

Zwyczaj nadawania na chrzcie imion świętych sięga okresu starochrześcijańskiego. Nie był on jednak powszechnie stosowany nawet we wczesnym średniowieczu. Większą popularność zyskały imiona chrześcijańskie w późniejszym średniowieczu w związku z wielkim ruchem odnowy kościoła¹. Do przyjęcia chrześcijaństwa Słowianie wykorzystywali dwa typy imion, tworzonych na bazie słowiańskiej leksyki. Pierwszy – imiona złożone typu *Włodzimierz*, *Jarostaw*, *Stanisław*; drugi – imiona utworzone od apelatywów typu *Wilk*, *Gronostaj*, *Żuk*². Przyjęcie chrześcijaństwa przyniosło ze sobą radykalne zmiany w dziedzinie imiennictwa osobowego. Pojawił się cały szereg obcych Słowiańszczyźnie imion chrześcijańskich, które przywędrowały wraz z zagranicznymi misjonarzami przeprowadzającymi masowe chrzty na nowo schrystianizowanych terenach.

W obowiązujących w chrześcijaństwie średniowiecznym językach liturgicznych i kancelaryjnych: grece na wschodzie i łacinie na zachodzie Europy, różnego pochodzenia imiona chrześcijańskie występowały w formie greckiej (i zgrecyzowanej) oraz łacińskiej (i zlatynizowanej). Ponadto na dużym obszarze słowiańskim pojawił się jako liturgiczny i kancelaryjny język staro-cerkiewno-słowiański, utworzony początkowo dla celów tylko misyjnych przez apostołów Słowiańszczyzny Konstantego-Cyryla i Metodego w IX wieku. Do języka staro-cerkiewno-słowiańskiego zostały przejęte imiona świętych chrześcijańskich z greki okresu bizantyjskiego w postaci fonetycznej w wielu

¹ M. Malec, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków 1994, s. 17.

² М. В. Бірыла, *Уводзіны*, [у:] *Беларуская антрапанімія*, т. 1, Мінск 1966, с. 3.

szczegółach odbiegającej od klasycznej wymowy greckiej, która była podstawą zapożyczeń imiennych z łaciny. Imiona świętych używane jako imiona chrzestne trafiały do języka potocznego i ulegały w poszczególnych językach narodowych odpowiednim przekształceniom fonetycznym i morfologicznym³. W niektórych wypadkach zmiany te były na tyle znaczące, że imiona przybierały zupełnie inną postać. Ich rozpowszechnienie w krajach chrześcijańskich szło więc dwiema drogami: poprzez języki liturgiczno-kancelaryjne w stosunkach oficjalnych i poprzez języki żywe.

Opierając się na bazie źródłowej, którą jest *Kronika Bychowca*⁴, zostaną poniżej przedstawione występujące w tejże *Kronice* procesy fonetyczne i morfologiczne towarzyszące adaptacji imion chrześcijańskich na gruncie słowiańskim.

Rękopis *Kroniki* został znaleziony w bibliotece Aleksandra Bychowca na początku XIX wieku przez nauczyciela Wileńskiego Gimnazjum Hipolita Klimaszewskiego. Później A. Bychowiec przekazał ów rękopis znamienitemu, piszącemu w języku polskim, historykowi Litwy – Teodorowi Narbuttowi, który prowadząc nad nim szczegółowe badania ustalił, że rękopis powstał na przełomie XVI i XVII wieku. On też, wydając w 1846 roku *Kronikę* „в том объеме, в каком она к нему поступила, т.е. с недостатком ряда листов”⁵ nadał mu tytuł *Kronika Bychowca*. Oryginał, niestety, nie zachował się do naszych czasów (zagiął wkrótce po wydaniu), dlatego też za oryginał uważa się wydanie Narbutta z 1846 roku⁶.

*З усіх старобеларускіх летапісаў хронка Быхаўца вылучаецца тым, што ў ёй гісторыя Вялікага княства Літоўскага выкладзена найбольш поўна*⁷. *Kronika* zaczyna się legendą o ucieczce na Litwę 500 znamienitych rodzin rzymskich i kończy opisem rozgromu tatarskiej armii pod Kleckiem w 1506 roku. Zawarty w niej jest okres prawie 150-letniej historii rozwoju białorusko-litewskiego latopisarstwa.

Kronika została napisana w języku starobiałoruskim. Na początku XVIII wieku zrobiono kopię w łacińskiej transliteracji. Fakt, że w *Kronice* znajdujemy cechy typowe dla języka polskiego tamtego okresu zarówno w zakresie grafii i fonetyki (zamiast *j* pisano *i* lub *y*: *ieho* ‘ero’, *swoiu* ‘swoją’,

³ M. Malec, *Imiona chrześcijańskie...*, s. 17–18.

⁴ *Хроника Быховца*, [y:] *Полное собрание русских летописей*, т. 32, Москва 1975, с. 128–173.

⁵ Сут.: *Предисловие*, [y:] *Полное собрание...*, s. 8.

⁶ Ibidem, s. 8.

⁷ *Хроніка Быхаўца*, [y:] *Беларуская мова. Энцыклапедыя*, рэд. А. Я. Міхневіч, Мінск 1994, с. 596.

paydut ‘пойдут’, *boy* ‘бой’; brak oznaczania miękkości końcowych spółgłosek: *iest* ‘есть’, *piat* ‘пять’) jak i używanie typowo polskiej leksyki (*walka* ‘барацьба’, *okrutenstwo* ‘жорсткаць’) dał podstawę licznym uczonym sądzić, że *Kronika* jest przekładem na język polski⁸.

Źródła występujących w kronice imion chrześcijańskich

1. Imiona biblijne:

a) motywowane przez postaci starotestamentowe

Z punktu widzenia genezy językowej są to przeważnie imiona pochodzenia hebrajskiego:

Antyoch, *Zachar* (*ynicz*)//(*ycz*), ‘Zachryjasz’, *Anna*, *Jew(na)*; część z nich występuje tylko w postaci wschodniosłowiańskich odpowiedników:

Daniło, *Jakow*, ‘Jakub’, *Michayło*;

b) motywowane przez postaci występujące w Nowym Testamencie

– pochodzenia semickiego (hebrajskie, aramejskie): *Jan*, *Bartosz* (*ewicz*), ‘Bartłomiej’, *Alżbieta*, *Marja*, *Ftoma*, ‘Foma’, *Tomasz*, *Iwan*//*Haniul*(*ewu*) ‘Jan’, *Matej*, *Semen*;

– pochodzenia greckiego: *Stefan*, *Andrey*, *Petr*.

2. Imiona motywowane przez świętych.

Wśród imion świętych, które stały się imionami chrzestnymi wyróżniamy dwie warstwy chronologiczne: imiona świętych starochrześcijańskich (do V w.) oraz imiona świętych średniowiecza (VI-XV w.) o zasięgach kultu częściej zawężonych do Europy zachodniej lub jej regionów, rzadziej do Europy środkowej czy wschodniej⁹, dlatego też tych drugich jest w kronice zdecydowanie mniej.

a) imiona okresu starochrześcijańskiego:

– pochodzenia greckiego: *Apolon*//*Polemon* ‘Apoloniusz’, *Alexander*//*Alexandr*//*Alexandro*, *Dmitrey*, *Olechno*//*Olh* < Aleksander lub Oleg, *Prokosz*//*Prokopij*, *Zofia*//*Sofia*, *Olena* ‘Helena’, *Barbara*, *Nastasya*, *Fedko* < Fieodor ‘Teodor’, *Hryhory* ‘Grzegorz’, *Jurj*, *Lew*, *Ławrasz* < Ławrentij, *Mikita*, *Ostafij* ‘Eustachy’, *Wasilij*, *Herasim*;

– pochodzenia łacińskiego: *Damian*, *Julian*, *Kipryan*, *Konstantyn*, *Martyn*, *Patrykey*, *Roman*, *Uljan*, *Cezarinus* (tu końcówka *-inus* dodana przez analogię do imion typu *Augustinus*), *Awhustyn* ‘Augustyn’;

⁸ Ibidem, s. 596–597.

⁹ Por. M. Malec, *Imiona chrześcijańskie...*, s. 20.

- pochodzenia germańskiego: *Zygmunt*//*Zygimont*;
- pochodzenia semickiego: *Ilinicz* < Ilija ‘Eljasz’;
- b) imiona motywowane przez świętych średniowiecza:
 - pochodzenia niemieckiego: *Fredryk*//*Fredrych*, *Jadwiha*;
 - pochodzenia staronordyckiego: wsl.: *Gleb*//*Hleb(owicz)*.

Fonetyka chrześcijańskich imion zapożyczonych

Fonetyka imion zapożyczonych jest zróżnicowana geograficznie, przy czym zaznaczyć trzeba, że najważniejsze jest przeciwstawienie zachód-wschód, ze względu na fonetyczne zróżnicowanie imion zapożyczonych z kalendarza zachodniego (łacińskiego) i z kalendarza wschodniego (cerkiewno-słowiańskiego) opartego na greckim. Trzeba też pamiętać, że imiona chrześcijańskie były przejmowane nie tylko poprzez teksty w językach liturgicznych, ale również z żywej mowy ludów wcześniej schrystianizowanych, jak Niemcy czy Czesi. Trzeba się zatem liczyć z odbiciem w kształcie fonetycznym imion procesów językowych rodzimych i obcych. Występują tu imiona chrześcijańskie z cechami fonetyki wschodniosłowiańskiej, niekiedy z nakładającymi się na nie zjawiskami polonizacyjnymi. Imiona chrześcijańskie pochodzenia germańskiego mogły przyjść z różnych dialektów niemieckich, a także przez pośrednictwo łaciny czy języka czeskiego¹⁰.

1. Przejmowanie obcych samogłosek i dyftongów.

1.1 W nagłosie imion.

a) obce *a-*, *e-*, *i-* (łac., gr., niem.)

Wyłaniające się ze Słowiańszczyzny języki: polski i wschodniosłowiański nie zaczynały żadnego wyrazu na *a-*, *e-*, z wyjątkiem kilku spójników i wykrzykników. Dlatego też najstarsze zapożyczenia z nagłosowym *e-*, *a-*, *i-* otrzymywały w nagłosie protezę *j-*, później *h-*. Pisownia imion z protetycznym *j-* jest niewątpliwie objawem ich sławizacji: *Jewna* ‘Ewa’. Niemieckie etymologiczne *h* w nagłosie zachowuje się niekiedy w imionach jak protetyczne *h-*, tzn. może zanikać a w jego miejsce może pojawiać się proteza *j-*: *Jadwiha* ‘Hedwig’. Nieetymologiczne nagłosowe *h-* nie może wskazywać jednoznacznie na polonizację, gdyż występowało okazjonalnie tak w łacinie średniowiecznej, jak i w dialektach niemieckich, może natomiast zdradzać czeskie pośrednictwo w przypadku przed nagłosowym *i-*¹¹:

Hanna ‘Anna’, *Hirnin* ‘Iryk’, *Haniul* (*ewu*) < *Jan*.

¹⁰ Ibidem, s. 24.

¹¹ Ibidem, s. 24.

Zauważyć tu należy, że geneza formy *Han-* nie jest jednoznaczna. Mogła być zapożyczona z języka niemieckiego, gdzie występuje. Po drugie może to być hiperpoprawny derywat łacińskiej formy *Johannes*, gdzie *jo-* potraktowane zostało jako proteza i wypadło. Po trzecie obce *i-* w nagłosie przed samogłoską lub przed dwiema samogłoskami heterosylabicznymi w imionach greckich oraz łacińskich w tekstach słowiańskich mogły mieć odpowiednik *h-*.

Nie wszystkie jednak imiona z nagłosowymi *a-*, *e-*, *i-*, przybierają protezy. Co więcej, zapisy z pisownią nagłosu przez *a-*, *i-* spotyka się częściej¹²:

Apolon, Andrey, Awhustyn, Alexander, Anna, Iryk;

b) afereza samogłoski *a-*

To zjawisko może mieć przyczynę fonetyczną, jednak formy z pominięciem nagłosowego *a-* można też zaliczyć do mutylowanych, a więc słowotwórczo pochodnych:

Nastasya < *Anastasia*, *Polemon* < *Apoloniusz*;

c) zmiana *a-* > *o-*

Nie jest spotykana w tekstach staro-cerkiewno-słowiańskich, za to pojawia się w zabytkach staroczeskich, często występuje w imiennictwie staroruskim¹³. Tutaj też w formach słowotwórczo pochodnych:

Ondrej < *Andrey*, *Olechno* < *Aleksander*;

d) zmiana *e-* > *a-*

Tutaj mamy do czynienia z białoruskim procesem akania:

Alźbieta < *Elżbieta*;

e) obcy dyftong *au-* (łac. *au-*, gr. *av-*), *eu-* (łac. *eu-*, gr. *ev-*);

Według wzoru zapożyczeń do staro-cerkiewno-słowiańskiego dyftong *au-* miał swój odpowiednik *avσ-*, stąd występująca tu forma: *Awhustyn* < *Augustinus*. Zaś greckiemu *ev-* w nagłosie w materiałach białoruskich i ukraińskich odpowiada *o(w)-*. Zjawisko to ma związek z wschodniosłowiańską zamianą *e-* > *o-*¹⁴:

Ostafij < *Jewstafij*, 'Eustatius';

f) obce *i+a*, *i+u*

W językach słowiańskich *i+a*, *i+u*, miało odpowiedniki *-ja-*, *-ju-/-u-*:

Jakow, Jan, Uljan, Kipryan, Marja, Nastasya, Julian, Ulijan, Jurj.

1.2 W pozycji śródgłosowej:

a) podwyższenie artykulacji samogłosek *a* > *u*

Kuźma < *Kozma*, *Kulesz(yn)* < *Mikołaj*;

¹² Ibidem, s. 25–27.

¹³ Ibidem, s. 27.

¹⁴ Ibidem, s. 29.

b) obniżenie artykulacji samogłosek przed *n*, *l*, *r*

Zmiana artykulacji w pozycji śródgłosowej zależy często od charakteru sąsiednich spółgłosek:

- zmiana *i* > *e*

Fridrich: Fredrych, *Semen* < Simeon (ta zmiana może być rozpatrywana również w kontekście międzysylabowej harmonii wokalicznej);

- zmiana *u* > *o*

Zygmunt < Sigismunt;

- zmiana *e* > *a*

Jadwiha < Hedwigis.

Zmiana powyższa może mieć różne przyczyny. W tekstach będących w zasięgu wpływów niemieckich może być objawem dialektalnej cechy niemieckiej *e* > *a* przed spółgłoskami.

c) przegłos

Forma *Piotr(owicz)* została objęta procesem przegłosu, czyli zmianą *e* > *o* w pozycji przed spółgłoską przedniojęzykową twardą. Zmiana ta dokonała się przypuszczalnie przed XII wiekiem.

1.3 Nieinicjalne grupy wokaliczne i dyftongi:

a) gr. *eo*, *ew* > łac. *eo*

Dyftong ten miał polskie odpowiedniki w postaci *e*, *i*, *u*, wschodniosłowiańskie, *e*, *o*, *u*:

Jurj//Iryk < Georgius, *Fedko* < Theodorus, *Semen* < Simeon;

b) gr. -*η*-

Greckie -*η*- mogło oznaczać dźwięk -*e*-:

Zenow(ewicz) ‘*Ζηνοβιος*’

lub, jeśli są to zapożyczenia z języka późnogreckiego przez staro-cerkiewno-słowiański, to gr. -*η*- będzie oznaczało głoskę -*i*- (zgodnie z wymową w języku staro-cerkiewno-słowiańskim)¹⁵:

Dmitrey < Δημητριος, *Danił* < Δανιηλ, *Mikita* < Νικητας, *Ilija* < (η)λιας;

c) eliminacja samogłoski nieakcentowanej

Nieakcentowana nieinicjalna samogłoska mogła być eliminowana już na gruncie słowiańskim: *Dmitrey* < *Dsmitry*, lub później:

Fredryk//Fredrych < Fredrick, *Zygmunt* < Sigismunt, *Alżbieta* < Elizabeth, *Alexandr* < Aleksander.

2. Przejmowanie spółgłosek i grup spółgłoskowych.

2.1. Odpowiedniki gr. *β*¹⁶.

¹⁵ Ibidem, s. 33.

¹⁶ Ibidem, s. 45.

W imionach greckich i zgrecyzowanych, które przeszły przez pośrednictwo łaciny, odpowiednikiem greckiej β jest fonem /b/:

Bartosz ‘*Βαρτολομαιος*’, *Alżbieta* ‘*Ελσιδαβετ*’, *Barbara* ‘*βαρβαρα*’.

Imiona, które zostały przejęte z greki przez pośrednictwo staro-cerkiewno-słowiańskiego w miejsce greckiej β mają /v/, odzwierciedlające wymowę grecką okresu bizantyjskiego:

Jakow ‘*Ιακωβ*’, *Wasiley*, *Wasilisa* ‘*βασιλειος*’, *Zenow(ewicz)* ‘*Ζηνοβιος*’.

2.2. Odpowiedniki greckiej φ i υ oraz łac. *ph/f*.

Ostafij, *Fedko*, *Stefan*, *Zofia*//*Sofia*; odpowiednikiem greckiej φ i υ jest już tutaj fonem /f/.

2.3. Obce *s*.

Odpowiedniki obcego *s* w imionach chrześcijańskich są różne w zależności od chronologii zapożyczenia i rodzaju pośrednictwa językowego¹⁷:

– jako *z*

Cezarinus, *Zygmunt*, *Zofia*.

W średniowiecznej łacinie *s* między samogłoskami było wymawiane jako *z*, co w *Kronice* zostało odzwierciedlone na piśmie w formie *Cezarinus*. Mamy tu też do czynienia z paralelnie występującymi formami *Zofia*//*Sofia*. Zastępstwo obcego *s* przez *z* jest charakterystyczne dla młodszej warstwy zapożyczeń z języka niemieckiego (od XII w.). Zaś zapisywanie tego imienia w formie *Sofia* jest niewątpliwie efektem wpływów łaciny.

– jako *ż*

Imiona, w których łac. i gr. *s* odpowiada *ż* były przypuszczalnie zapożyczone przez medium niemieckie i czeskie. Należą do najstarszej warstwy zapożyczeń z niemieckiego do języków słowiańskich, gdy niemieckie *s* było wymawiane w określonych pozycjach w sposób zbliżony do słowiańskiego *ž*:

Żygmunt, *Alżbieta*.

2.4 Obce *r*.

Obce *r* przed spółgłoskami szeregu tylnego przejmowano w imionach jako *r*:

Roman, *Prokopij*, *Borys*, *Franciszek*, *Ławrasz*, *Kipryan*.

Przed samogłoskami szeregu przedniego *r* mogło ulegać miękczeniu (w zależności od czasu przejęcia). W tekście *Kroniki* zapisy imion odzwierciedlają najczęściej depalatalizację *r*, która jest charakterystyczną cechą fonetyki białoruskiej:

Andrey, *Dmitrey*, *Fredryk* ‘*Fridrik*’, *Hryhory* ‘*Gregorius*’, *Jurij*, *Zacharijasz*.

¹⁷ Ibidem, s. 49–50.

2.5. Obce *l*.

Przed samogłoskami przednimi było przejmowane jako *l*:

Alexander, Alźbieta ‘Elisabeth’, *Danilio, Kulesz(yn), Lew, Olena*.

Przed samogłoskami szeregu tylnego mamy *t*:

Danito, Ławrasz, Michayło, Mikołay,

lub *l* kiedy jest to forma zlatynizowana: *Apolon*.

2.6. Obce *z, t, b*.

Alźbieta, Martyn, Matej, Zachar(ynicz), Zenow(ewicz).

Obce *z, t* w wymienionych imionach zostały zapożyczone jako /z/ i /t/, także przed samogłoską *e* nie uległy zmiękczeniu, co świadczy o późniejszym zapożyczeniu. Natomiast w formie *Alźbieta b* przed samogłoską szeregu przedniego uległo palatalizacji.

2.7. Zmiana *g > h*.

Chronologia zmiany datowana jest na XIII w. Imiona z następstwem pierwotnego *g* przez *h* zdradzają pochodzenie czeskie lub wschodniosłowiańskie, ściślej białoruskie¹⁸:

Hryhory, Awhustyn, Hleb(owicz), Herasim, Olha, Jadwiha.

2.8. Zmiana *n- > m-*.

Wymieniona zmiana występuje w nagłosie dwóch imion:

Mikołay ‘Nicolaus’ i *Mikita* ‘Nicetas’.

Dla imienia *Mikołay* jest to zmiana ogólnosłowiańska, zaś *Mikita* występuje tylko w językach białoruskim i ukraińskim.

2.9. Obca grupa *-st-*.

Zarówno przed samogłoskami tylnymi jak i przednimi grupa ta przejmowana była bez zmian, co świadczy o młodszym zapożyczeniu:

Awhustyn, Kost(ewicz), Nastasya, Ostafij, Stefan.

2.10. Upraszczanie grup spółgłoskowych.

Zjawiska uproszczenia grup spółgłoskowych mogą się dokonywać w języku rodzimym lub w językach pośredniczących w zapożyczeniu:

ll – l *Apollon > Apolon*;

nn → n *Joannes > Jan//Iwan*;

wst → st *Jewstafi > Ostafij*;

th → t *Bartholomeus > Bartosz, Elisabeth > Alźbieta*;

nst → st *Konstantyn > Kost(ewicz)*; to uproszczenie zachodziło tylko w derywatach.

¹⁸ Ibidem, s. 52.

2.11. Kontaminacja.

W dwóch przypadkach wystąpiło zjawisko kontaminacji form: cerkiewno-słowiańskiej *Foma*, *Fiedosij* z łacińskimi: *Toma*, *Teodor*, co dało postać:

Ftoma, *Fteodosij*.

2.12. Protetyczna spółgłoska w w pozycji interwokalnej.

Hiatus był obcy językom wschodniosłowiańskim, więc w pozycji interwokalnej wstawiono *w*:

Λεων – *Lew*, *Ιωαννης* – *Iwan*.

Morfologia

W procesie przyswajania obcych imion chrześcijańskich do rodzimego systemu językowego następuje włączenie tych imion do paradygmatów fleksyjnych, z czym wiąże się odpowiednie przystosowanie końcowych morfemów przejmowanego imienia, ich substytucja lub odrzucenie. Paradygmat imienia zapożyczonego jest w dużej mierze zależny od charakteru końcowych morfemów imienia przyswajanego, a także od czasu przejścia i wpływu języków pośredniczących w zapożyczeniu¹⁹. Analiza wyników adaptacji fleksyjnej pozwala wykryć pewne prawidłowości, widoczne w zestawieniu postaci przyswojonych z formami tych imion w grece, łacinie i staro-cerkiewno-słowiańskim.

1. Łacińskie imiona na *-us*, greckie na *-ος* po spółgłosce.

Zapożyczone tego typu imiona układają się w dwie nierównomierne grupy: tę, w której przy przejmowaniu zostało odrzucone zakończenie, oraz tę, gdzie tematem staje się całe zapożyczone imię z substytucyjną zmianą *-s > -sz*²⁰. Tutaj jednak brak przedstawicieli tej i tak bardzo nielicznej grupy. We wszystkich występujących tu imionach zakończenie *-us*, *-os* zostało odrzucone:

Alexandr ‘*Αλεξανδρος*’, *Herasim* ‘*Γερασιμος*’, *Jakow* ‘*Ιακωβος*’, *Petr* ‘*Πετρος*’.

Po odrzuceniu zakończeń końcowe części imion mogły upodabniać się do form rodzimych zakończonych na:

- *-iszek*: *Franciszek* < *Franciscus*; łac. *-iscus* zostało po odrzuceniu końcowego *-us* przekształcone na wzór sufiksalnego *-iszek* z rozbiciem grupy spółgłoskowej *-sk* i substytucją *s* przez *sz*;

¹⁹ Ibidem, s. 61.

²⁰ Ibidem, s. 64.

- -an: *Damian, Julian, Kipryan, Roman, Stefan, Ulian*;
- -yn: *Konstantyn, Martyn*.

2. Imiona greckie na -ίος po spółgłosce.

Imiona wywodzące się z greckich na -ίος w źródłach białoruskich i ukraińskich po odrzuceniu tejże końcówki mają zakończenia na -ij, -yj, które są kontynuacją form cerkiewno-słowiańskich:

Jurij, Ostafij, Prokopij, Wasilij.

W tychże zabytkach pisanych alfabetem łacińskim występuje zakończenie -i lub -y w miejsce cerkiewno-słowiańskich -ij i staro-cerkiewno-słowiańskich -ii. Może to oznaczać polonizację tych form na wzór polskiej odmiany przymiotnikowej lub tylko niedokładną pisownię wschodniosłowiańskiego zakończenia -ij:

Hryhory, Wasili.

Wschodniosłowiańskie imiona zakończone na -ij uległy analogii do imion z regularnym zakończeniem na -ej typu *Tymofiej*²¹. Dlatego też spotykamy tu formy:

Dmitrey, Hryhorey, Patrykey, Wasiley.

3. Greckie imiona na -αος, -εος; łac. -aus, -eus.

Zakończenia omawianych imion grecko-łacińskich musiały w procesie zapożyczania przejść przez stadium wymowy z hiatowym *j* między samogłoskami: *-a(j)us, *-e(j)us, aby po odrzuceniu końcowego -us przybrać postać -aj, -ej:

Mikołaj, Matej, Andrej.

Zakończenie -ej w imieniu *Andrzej* jest nieregularne w stosunku do zasady przejmowania grecko-łacińskich imion na -as (por. gr. *Ανδρεας*, łac. *Andreas*). Przypuszcza się, że istniała też grecka forma dialektyczna nawiązująca do przymiotnika *ανδρειος* 'mężny', którą z języka ludowego przejęli Słowianie²².

4. Imiona gr.-łac. na -as po spółgłosce.

Tego typu imiona były zapożyczane w dwojaki sposób. Tu mamy przykłady tylko jednej grupy z tematem na -o równym tematowi imienia zapożyczanego:

Ftoma < *Thomas*, *Kuźma* < *Cosmas*, *Mikita* < *Nicetas*.

5. Odpowiedniki łac. imion na -a; gr. -α, -η.

Te imiona zostały włączone do odmiany twar-dotematowej:

Barbara, Nastasya.

²¹ Ibidem, s. 71.

²² Ibidem, s. 73.

6. Odpowiedniki łac.-gr. imion żeńskich na *-ia*.

Przyjmuje się, że aż do XIX wieku przejmowano zakończenie *-ia* jako *-ija*//*-yja*: *Zoffija*//*Sofija*.

Analogicznie do imion męskich zakończonych na *-ij*//*-yj*:

- *-ij* > *-ej*: *Zoffeja*;
- mogła też zachodzić kontrakcja *-ij* > *-i* lub *-y*: *Sofia*, *Zofia*.

7. Obce imiona kobiece zakończone na spółgłoskę i zlatynizowane na *-is*.

Takim imionom odpowiadają w naszym materiale formy na *-a*:

Alzbieta < Elizabeth, *Jadwiha* < Hedwigis, *Praskowia* < Praxedis.

Słotwórstwo form pochodnych

Imiona chrześcijańskie stając się imionami aktualnie żyjących osób zostały włączone do rodzimego systemu słotwórczego. Powstały liczne formy słotwórczo pochodne, dla których wzorem była rodzima derywacja hipokorystyczna od imion dwuczłonowych. Do tworzenia form pochodnych od imion chrześcijańskich zostały wykorzystane mechanizmy i formanty stosowane w słotwórstwie rodzimym²³.

1. Derywacja paradygmatyczna.

Derywowane paradygmatycznie są formy zapożyczonych imion chrześcijańskich ze zmianą charakterystyki fleksyjnej w stosunku do zapożyczeń typowych, jeśli pociąga ona za sobą zmianę funkcji; tu wnosi ekspresywność:

Iwan: *Iwań*, Danił: *Danił*, Alexand(e)r: *Alexandro*.

Formy *Danił*, *Alexandro* mogą być również rozpatrywane jako formy analogiczne do często występujących słowiańskich imion podstawowych na *-o* jak np. *Dobrył*.

Pewna liczba imion kobiecych została utworzona od męskich za pomocą derywacji paradygmatycznej. Jako formant występuje zmiana paradygmatu męskiego na żeński. Zjawisko to jest też spotykane w językach łacińskim i greckim:

Olga//*Olha* < Oleg, *Uljana* < Uljan, *Wasilia*//*Wasilisa* < Wasilij.

2. Derywacja sufiksalna oraz fakultatywnie alternacyjna i paradygmatyczna.

Tu zostaną przedstawione formy pochodne imion chrześcijańskich utworzone z udziałem formantów sufiksalnych, fakultatywnie alternacyjnych i paradygmatycznych. Za nadrzędny w opisie przyjmuję porządek według for-

²³ Ibidem, s. 82.

mantów sufiksalnych. Skrócone formy imion chrześcijańskich tworzone najczęściej z początkowego fragmentu imienia, np.: *Petr+yk*, rzadziej z jego części środkowej, np.: *Mit+ka* od *Dymitr*.

W układzie derywatów utworzonych sufiksalnie wyróżniamy ze względu na charakter podstawy następujące grupy:

- derywaty z podstawą pełną, np.: *Jan+usz*, *Petr+yk*;
- derywaty z podstawą skróconą zakończoną na spółgłoskę, np.: *Prok+osz*;
- derywaty z podstawą skróconą zakończoną na samogłoskę, np.: *Ju+szko* < *Jurij*.

a) imiona z podstawowym *-k-* w części sufiksalnej:

- *-ka*: *Mit+ka*;
- *-ko*: *Fed+ko*, *Wasil+ko*;
- *-yk*: *Petr+yk*, *Ir+yk*;
- imiona z podstawowym *-sz* w części sufiksalnej:
Jan+usz(owuiu), *Lawr+asz*, *Petr+asz*, *Prok+osz*, *Bart+osz(ewicz)*;
- imiona z podstawowym *-n-* w części sufiksalnej:
Jew+na, *Olech+no*.

Sufiks *-n-* nie jest produktywnym sufiksem, więc zgodnie z tą tendencją nie ma tu wielu przykładów.

b) imiona z sufiksami II stopnia z podstawowym *-sz-* w pierwszej pozycji ciągu sufiksального

Na sufiksalne *-sz-* nawarstwiają się sufiksy z podstawowym *-k-* i *-n-*. Imiona na *-sz+ko*, stosunkowo licznie reprezentowane, są odbiciem obecności formantów z paradygmatem *-o* w językach ruskich:

Andr+usz+ko, *Michajł+usz+ko*, *Ju+sz+ko*, *Kul+esz+yn*.

Przedstawiając sposób funkcjonowania imion chrześcijańskich w *Kronice Bychowca* musimy mieć na uwadze dwie płaszczyzny: języki kancelaryjne (grecki i łaciński) oraz języki żywe – słowiańskie, do których imiona chrześcijańskie zapożyczano dostosowując je do zasad rodzimej fonetyki, fleksji i słowotwórstwa. *Kronika* jest o tyle ciekawym tekstem, że odzwierciedla w warstwie nazewniczej pośrednictwo języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, czeskiego oraz niemieckiego w procesie transponowania imion z greki i łaciny do języków słowiańskich. Do najstarszej warstwy zapożyczeń należą te imiona, w których znajdujemy cechy pośrednictwa staro-cerkiewno-słowiańskiego. Dawność zapożyczenia wyznaczają pewne rodzime procesy fonetyczne, którymi owe imiona zostały objęte. Jest to np.: zmiana *g > h*, która świadczy o tym, że zapożyczenie mogło się dokonać nie wcześniej niż w XIII wieku.

Największą grupę imion stanowią imiona z kalendarza wschodniego o fonetyce typowo wschodniosłowiańskiej motywowane przez świętych. Podobnie jak w innych krajach, imiona chrześcijańskie pełniły nie tylko swoją funkcję podstawową, jako imiona chrzestne, lecz stały się tworzywem wielkiej liczby nazwisk oraz nazw geograficznych.

S U M M A R Y

The article analyzes adaptation of the Christian personal names which are used in *Хроника Быхайца*. Slavonic adaptation of the foreign Christian name system has been processed on several levels: graphic, phonetic and morphological. When analyzing personal names special attention is given to the two levels into which the Christian names were included. These are the official languages and the languages used by the common people.